

ინტიმშიუ ღამანა მელიქიშვილთან

გვიამბეთ უმნიშვნელოვანესი გამოცემების შესახებ, რომელიც შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით მოამზადეთ და დაბეჭდეთ. რა მნიშვნელობა აქვს მათ დღეს?

პირველ ყოვლისა, მინდა მადლიერება გამოვხატო შოთა რუსთაველის ეროვნული ფონდის მიმართ, რომელმაც საშუალება მოგვცა გამოგვექვეყნებინა ქართული ფილოსოფიის საფუძველმდებლის და საერთოდ, ქრისტიანული აზროვნების ისტორიაში ახალი ეტაპის წარმომადგენლის, იოანე პეტრიწის მიერ თარგმნილი და განმარტებული ფილოსოფიური ტრაქტატი – „თეოლოგიის საფუძვლები“, რომელიც ეკუთვნის V საუკუნის ნეოპლატონიკოსს, პროკლე დიადოხოსს. ეს, თუ შეიძლება ითქვას, ჩემი ძალიან დიდი ხნის ოცნება იყო ჯერ კიდევ წინა საუკუნიდან – 1967 წლიდან, როცა დავიცავი ჩემი პირველი დისერტაცია იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენისა და სტილის შესახებ.

იოანე პეტრიწის, ჩვენი ენის „მამხვევებლისა და მადღეებულის“ (რომელიც ძველ ხელნაწერთა მინაწერებში „პლატონურ ფილოსოფოსადაც“ იხსენიება) ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ქართული, არამედ საერთოდ, ადმოსავლური ქრისტიანული სამყაროს ფილოსოფიის (//თეოლოგიის) განვითარების ტენდენციებისა და სპეციფიკის, ასევე, დასავლურთან მისი მიმართების დადგენისა და გაგებისათვის. ამ ფილოსოფიურმა მიმართულებამ, რომელსაც ფილოსოფიის ისტორიაში ნეოპლატონიზმს უწოდებენ და რომელიც ანტიკური ფილოსოფიისა და შუა საუკუნეების აზროვნების დამაკავშირებელ რგოლადაა მიჩნეული, ადრეულ საუკუნეებშივე დიდი გავლენა იქონია ქართულ აზროვნებაზეც, რასაც მოწმობს სასწავლო სახელმძღვანელოების ნუსხა აკადემიის სახელით ცნობილი გელათის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული სკოლისა (XII-XIII სს.), რომელიც კონსტანტინოპოლის მანგანას უნივერსიტეტის (აკადემიის) ანალოგი გახლავთ საქართველოში (აქ სწავლება Trivium-quadrivium-ის აკადემიურ სისტემას ემყარებოდა). იგი ფართოდ მოიცავს სწორედ იმ ნეოპლატონურ ლიტერატურას, რომელიც შუა საუკუნეების ევროპულ აკადემიებში თეოლო-

გისა და დიალექტიკის სახელმძღვანელოებად გამოიყენებოდა. სწორედ ამ თხზულებათა თარგმნისა და კომენტირების პროცესში დამუშავდა და ჩამოყალიბდა ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური და საეკლესიო-დოგმატური ტერმინოლოგიის მწყობრი ფორმალურ-სემანტიკური სისტემა. ეს თხზულებებია: დამასკელისეული „დიალექტიკა“, რომლის ერთ-ერთი წყაროა III საუკუნის ნეოპლატონიკოსის, პორფირიუსის განმარტებები არისტოტელეს „კატეგორიებისა“; VI საუკუნის ნეოპლატონიკოსის, ამონიოს ერმიასის განმარტებები არისტოტელეს „კატეგორიებისა“ და მისივე „მოსაკვსენებლები“ პორფირიუსის განმარტებებზე არისტოტელეს „კატეგორიებისა“; IV საუკუნის ნეოპლატონიკოსი ფილოსოფოსისა, და, ამავე დროს, ემესის ეპისკოპოსის, ნემესიოსის, ანთროპოლოგიური ტრაქტატი – „ბუნებისათვის კაცისა“ და ბოლოს, იოანე პეტრიწმა გელათის აკადემიის სასკოლო კომპენდიუმთა რიგში შეიტანა V საუკუნის გამოჩენილი ბერძენი ნეოპლატონიკოსის, ათენის ნეოპლატონური სკოლის მეთაურის, პროკლე დიადოხოსის (პლატონის „მონაცვალის“, როგორც მას იხსენიებს იოანე პეტრიწი) – ცნობილი ტრაქტატი – „თეოლოგიის საწყისები“ („Stoicheiōta theologikēn“), რომლის თარგმანსაც დაურთო „სხოლიოდ“ წოდებული ვრცელი განმარტება, უნიკალური თავისი მნიშვნელობით, რადგანაც იგი შეიცავს არა მხოლოდ პროკლეს ფილოსოფიის დაწვრილებით განხილვას, არამედ, საზოგადოდ, ელინური//ელინისტური ფილოსოფიის ძირითადი პრობლემების განხილვა-კომენტირებას და ანალოგიის მეთოდზე დაყრდნობით არსის ნეოპლატონური სტრუქტურის საკუთარი, ქრისტიანული თვალსაზრისით ინტერპრეტაციას. იოანე პეტრიწის ნაშრომი მოსწავლისთვის, შემმეცნებლისთვის, არის დანიშნული. თავისი ფორმით, ენითა და სტილით ეს ნაშრომი წარმოადგენს ლექციების ციკლს მსმენელთათვის, მოსწავლეთათვის. ამიტომაც მის განმარტება-კომენტარებს თავიდან ბოლომდე გასდევს სასაუბრო კილო. მსმენელი, მთელი განმარტების განმავლობაში მასწავლებლის (დიდასკალოსის) ყურადღების ცენტრშია: ყოველ თემაზე საუბრის დაწყების წინ იოანე ფილოსოფოსი მიმართავს მსმენელს, მოსწავლეს, რომელსაც იგი „გამგონესა“ და „განმცდესაც“ (შემმეცნებელს, მჭვრეტელს) უწოდებს და მოითხოვს მის ყურადღებას: *„ისმინე, ომ მოსწავლეო, ხედულო გონებისაგან...“*; *„აწ რამ ვყოთ, მოსწავლეო, ხედულო გონებისაგან...“*; *„ხოლო შენ, მსმენელო, აქ მომეც საცნოდ ხედვისაჲ“*; *„ისმინენ წადილმან*

მოსწავლისამან“; „ისძინენ, ოდ გამგონეო, ხედვანი უჩუეველნი“; „ხედენ და განიცადენ, გამგონეო, ხედვანი უჩუეველნი“; „იხილე ხედვათა შუენიერებანი, ოდ გამგონეო“... და, ამგვარად, წინასწარვე იპყრობს რა მსმენელთა და მოსწავლეთა ყურადღებას, იოანე პეტრიწი აცნობს მათ ელინ ფილოსოფოსთა ნააზრევს, თითოეული საკითხის განხილვისა და დასაბუთებისას ციტირებას ახდენს პითაგორასა და პითაგორელების, პარმენიდესა და ელეელების, პლატონისა და აკადემიელების, არისტოტელესა და პერიპატოელების, სტოიკოსების, პლატონისა და არისტოტელეს კომენტატორების: ალექსანდრე აფროდიისიელის, პლოტინეს, პორფირიოსის, იამვლისოსის, ასკლეპიოსის, თვით პროკლე დიადოხოსისა და სხვათა ნაშრომებიდან.

ნიშანდობლივია, რომ სწორედ იმ დროს, როდესაც იოანე პეტრიწი ქართულად თარგმნის, განმარტავს და ასწავლის პროკლეს „ოქრომძივებად აკინძულ“ „თეოლოგიის საფუძვლებს“, კომენტების დინასტიის უკანასკნელი იმპერატორის, მანუელ კომნენოსის, დავალებით, XII საუკუნის შუა წლებში, ბიზანტიის სამეფო ქალაქში, კონსტანტინოპოლში, მეთონელი ეპისკოპოსი ნიკოლოზი წერს მხილებას პლატონური ფილოსოფოსის, პროკლე დიადოხოსის ამავე ტრაქტატისა, „რათა მან არ მოაქციოს მკითხველნი ცრურწმენის გავლენის ქვეშ და არ მიდრიკოს ჭეშმარიტი რწმენის შეურაცხყოფისაკენ“. ეს ფაქტი თავისთავად მოწმობს იმას, რომ მთელი XII საუკუნის განმავლობაში მანგანას აკადემია აგრძელებს არსებობას და პროკლეს პლატონური თეოლოგიის იდეები ჯერ კიდევ ცოცხალი და პოპულარულია ბიზანტიაში. არ არის გამორიცხული, რომ იოანე პეტრიწის ქართველთა და ბერძენთაგან დევნა (რაზედაც გულნატკენი იოანე ფილოსოფოსი ჩივის თავისი „განმარტების“ „ბოლოსიტყვაობაში“) სწორედ ნიკოლოზ მეთონელის ეპისკოპოსობის ხანაში (XII საუკუნის 40-50-იან წლებში) მომხდარიყო, როდესაც ბიზანტიაში ახალი ძლიერი ტალღა წამოვიდა პროკლეს ფილოსოფიით გატაცებულ მოაზროვნეთა დევნისა. ეს ახლებურად გააშუქებს იოანე პეტრიწის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ხანის შესახებ სავარაუდო და ბუნდოვან მოსაზრებებს, რადგანაც გვიანდელ ხელნაწერებში დაცული ის მონაკვეთი, სადაც ლაპარაკია მის დევნილობაში „დავითის შემწეობის“ შესახებ (რაც ერთ-ერთ საბუთადაა მიჩნეული იოანე პეტრიწის მოღვაწეობის დროის დადგენისას), ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს, XIII საუკუნის H-1337 ხელნაწერში არ არის.

საგულისხმოა, რომ თომა აქვინელი პროკლეს ამ თხზულებას 1268 წელს ლათინურად ათარგმნინებს თავის მდივანს, უილიამ მოერბეკეს, რაც მოწმობს იმას, რომ საქართველოს სააზროვნო ინტერესები იოანე პეტრიწის მოღვაწეობის დროს საკითხთა იმ წრეს მოიცავდა, რომელიც დასავლეთის სააზროვნო სივრცეში ერთი საუკუნის შემდეგ გახდა აქტუალური. იოანე პეტრიწის შესახებ პირველი მეცნიერული ნაშრომის ავტორი, ნიკო მარი წერს, რომ XI-XII საუკუნეებში ქართველებს იგივე საკითხები აინტერესებდათ ფილოსოფიის დარგში, რომლებიც მაშინდელ საქრისტიანო მსოფლიოს მოწინავე ადამიანებს, როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში იმ განსხვავებით სხვებისაგან, რომ ქართველები სხვებზე ადრე ეხმაურებოდნენ ფილოსოფიური აზროვნების უახლეს მიმდინარეობებს, აღჭურვილნი იყვნენ თავისი დროისთვის სანიშნო ტექსტუალური კრიტიკით და უშუალოდ ბერძნულ დედნებზე დაყრდნობით მუშაობდნენ.

იოანე პეტრიწის ამ ნაშრომის დიდ მნიშვნელობასა და გავლენაზე თავისი დროისა თუ მომდევნო პერიოდის მოაზროვნე წრეებზე მიუთითებს ქართული პოეზიისა და ესთეტიკური აზრის მწვერვალის, შოთა რუსთაველის „გეფხისტყაოსნის“ ის პასაჟები, სადაც პროკლეს ფილოსოფიური სისტემისათვის დამახასიათებელი ტერმინები, მიმღეობური ფორმები, ლექსიკური ინოვაციები უშუალოდ იოანე პეტრიწის სიტყვიერი საუნჯიდანაა შესული (დ. მელიქიშვილი, 2009: 112-114), რაც საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ მას მოსმენილი თუ შესწავლილი უნდა ჰქონოდა „თეოლოგიის საფუძვლების“ პეტრიწისეული ლექციების კურსი; სულხან-საბა იოანე პეტრიწის ენას „გემოანსა და საწადელს“ უწოდებს და მისი „სიტყვის კონის“ ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის ძრითადი წყარო პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლები“ და ნემესიოს ემესელის ანთროპოლოგიური ტრაქტატის – „ბუნებისათვის კაცისა“ – პეტრიწისეული თარგმანი და ლექსიკაა. ცნობილია, თუ რა დიდი გავლენა იქონია პეტრიწის ნააზრევმა და მისმა ენამ ანტონ კათალიკოსის სკოლაზე: ამ ეპოქის საეკლესიო-ლიტურატურულ წრეებში იგი ქართული ენის „მამზევებელად და მადღევებელად“ იწოდება. პეტრიწის ამ ნაშრომისადმი დიდ ინტერესს მოწმობს ისიც, რომ იგი 1248 წელს ქართულიდან სომხურ ენაზე თარგმნა ქალკედონიტმა ბერმა, სიმეონ პლინდაჰანქელმა (პლინდაჰანეცმა), ხოლო XVII საუკუნეში იგივე

ტექსტი კიდევ ორგზის ითარგმნა სომხურად სვიმეონ ჯულფელისა (გარნელი ეპისკოპოსი) და სვიმეონ არევანციის მიერ.

პეტრიწისადმი ინტერესი კვლავ იღვიძებს XX საუკუნის დასაწყისიდან: ნიკო მარის ცნობილი ნაშრომის, «Иоанн Петрицкий, грузинский неоплатонник XI-XII в.» გამოქვეყნების შემდეგ, 1914 წელს სერგი გორგაძე აქვეყნებს ნემესიოს ემესელის ანთროპოლოგიური ნაშრომის („ზუნებისათვის კაცისა“) იოანე პეტრიწისეულ თარგმანს, ხოლო 1937-40 წლებში სიმონ ყაუხჩიშვილმა და შალვა ნუცუბიძემ განახორციელეს პროკლე დიადოხოსის პეტრიწისეული „კავშირის“ თარგმანისა და „განმარტების“ სანიმუშო კრიტიკული გამოცემა. იმავე დროს, პეტრიწის თარგმანითა და განმარტებით ინტერესდება ინგლისელი მეცნიერი ე. რ. დოდსი, რომელმაც 1936 წელს ოქსფორდში გამოსცა პროკლეს „თეოლოგიის საფუძვლების“ კრიტიკული ტექსტი ინგლისური თარგმანითურთ.

უცხოელ და ქართველ მედიევისტთა ინტერესი პროკლე დიადოხოსის ამ ტრაქტატის ქართველი მთარგმნელისა და კომენტატორის მიმართ დღითიდღე იზრდება. ამ ტექსტის ახალ გამოცემას დიდი ხანია ელოდა არა მხოლოდ ქართველ, არამედ უცხოელ მედიევისტთა ფართო წრე, რადგანაც პეტრიწის XIII საუკუნით დათარიღებული ხელნაწერი დღემდე მოღწეულ ბერძნულ ხელნაწერებზე უადრესია და შეიცავს უმნიშვნელოვანეს მონაცემებს ბერძნული დედნის ისტორიის შესწავლისათვის.

სიმონ ყაუხჩიშვილის საეტაპო მეცნიერული გამოცემა ერთადერთია, რომელიც დღემდე ემსახურება ფილოსოფიისა თუ თეოლოგიის და ქართული ენისა და ლიტერატურის ისტორიით დაინტერესებულ მეცნიერთა თაობებს, მაგრამ, სამწუხაროდ, გარდა იმისა, რომ იგი იქცა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად, მასში არ არის გათვალისწინებული ეს უძველესი, H-1337 ხელნაწერი, რადგანაც იგი იმ დროისათვის საფრანგეთში იყო გატანილი საქართველოს სხვა განძეულობასთან ერთად და ხელმისაწვდომი არ იყო გამომცემლებისათვის.

ახალი გამოცემის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა პროკლეს ტრაქტატის იოანე პეტრიწისეული თარგმანის სწორედ ამ, უძველესი, XIII საუკუნის H-1337 ხელნაწერის ფაქსიმილური (ტ. I) და დიპლომატური (ტ. II) გამოცემა.

H-1337 ნუსხის ფაქსიმილური გამოცემა აუცილებლად მიმანდა, რადგანაც იგი შეიცავს უმნიშვნელოვანეს მონაცემებს ქართული ხელნაწერთმცოდნეობის თვალსაზრისით, წერის ტექნიკის, პუნქტუაციისა და აქცენტუაციის ნიშნების შესასწავლად. ცნობილია, რომ შავი მთის დიდმა მოღვაწემ, ევრემ მცირემ, XI საუკუნის ბოლოს შეიმუშავა პუნქტუაციის გარკვეული სისტემა, რომელიც გამოყენებულია ამ პერიოდის ხელნაწერებში, მაგრამ H-1337 ნუსხაში წარმოდგენილია პუნქტუაციისა და აქცენტუაციის, ლოგიკური მახვილების განსხვავებული, სრულიად თავისებური, რთული და დატვირთული სისტემა, რომელიც მოითხოვს შემდგომ შესწავლას და შედარებას ამ დროის ბერძნულ ხელნაწერებში მიღებულ სისტემასთან. ამ საკითხის კვლევა მით უფრო საშურია, რომ ევრემ მცირის შემდგომ სწორედ იოანე პეტრიწის ამ ნაშრომშია საგანგებო მსჯელობა „ენის მძღუართა“, ანუ პროსოდიის ნიშნებზე – სასვენ ნიშნებსა და მახვილებზე. H-1337 ხელნაწერი უადრესად მნიშვნელოვანია კოდიკოლოგიური თვალსაზრისით: ამ ნუსხის (თუ მისი დედნის) გადაშვების მიზანი, მისივე სიტყვებით, იყო მკითხველისათვის ტექსტის გაგების გაადვილება, და სწორედ ამიტომ მან მარგინალური კომენტარის ფორმა – „კიმენ-სხოლიოდ აღნაწერი“; რომელიც, როგორც ჩანს, წინა ნუსხაში იყო გამოყენებული – ტექსტური კომენტარის ფორმით შეცვალა. ხელნაწერში პროკლეს ტექსტი – „კიმენ“ და პეტრიწის კომენტარების ტექსტი – „სხოლიო“ „თანხართვითაა აღნაწერი“: პროკლეს ყოველ თავს მოსდევს კომენტარი, თითოეული თავი და კომენტარი ავტორის ინიციალებითაა აღნიშნული. გვიანდელი ხელნაწერები სწორედ ამ ნუსხის ფორმას იცავენ. ეს ფორმა დაცულია ახალ გამოცემაშიც, რაც გაადვილებს პროკლეს ტექსტისა და პეტრიწის განმარტების მიმართების შესწავლას (ხელნაწერის დიგიტალიზაციაზე მუშაობდნენ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის დიგიტალიზაციის განყოფილების თანამშრომლები ვასილ თარგამაძე და დიმიტრი გურგენიძე).

ამ სამტომეულის II ტომი წარმოადგენს XIII საუკუნის ნუსხის დიპლომატურ გამოცემას, რომელიც მოვამზადე ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალგაზრდა თანამშრომელთან, დოქტორანტ ნათია მიროტაძესთან ერთად. გამოცემას ახლავს ნათია მიროტაძის ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიური დახასიათება და ჩემი გამოკვლევა, რომელშიც განხილულია პეტრიწის

ენა და სტილი, ტერმინშემოქმედების, მთარგმნელობითი პრინციპებისა და ენობრივი სტილის თავისებურებანი ელინოფილური მიმართულების სხვა თარგმანებთან მიმართებაში; ასევე მისი მთარგმნელობითი, თეოლოგიური და პედაგოგიური მეთოდოლოგია; გაშუქებულია იოანე პეტრიწის მოღვაწეობის დროისა და ადგილის, მისი ნაშრომების შესახებ არსებული ბუნდოვანი საკითხები. გამოცემას ასევე, დაეურთე იოანე პეტრიწის კომენტარების წყაროები, შენიშვნები და, ასევე, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ქართულ-ბერძნული ლექსიკონი, რაც წარმოაჩენს პეტრიწის უმნიშვნელოვანეს ღვაწლს ქართული მეცნიერული ენის განვითარებასა და ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის ფორმალურ-სემანტიკური სისტემის ჩამოყალიბებაში;

პროექტში მონაწილეობა მიიღო იოანე პეტრიწის თეოლოგიური ნააზრვის ახალგაზრდა მკვლევარმა, ლევან გიგინეიშვილმა, რომელის გამოკვლევაში ქართული და ბერძნული ტექსტების შედარებითი ანალიზის შედეგად გამოვლენილია მნიშვნელოვანი განსხვავებები, რაც არა მხოლოდ იოანე პეტრიწის თარგმანის ტექნიკასა და ტექსტის მისეულ ინტერპრეტაციაზე შექმნის წარმოდგენას, არამედ საშუალებას მისცემს მკითხველს თვალი გაადევნოს თვით ბერძნული ტექსტის ისტორიას.

პროექტის მესამე ტომი წარმოადგენს იოანე პეტრიწის „კავშირისა“ და „განმარტების“ 1248 წელს სიმეონ პლინაჰანქელის (პლინაჰანეცის) მიერ ქართულიდან სომხურ ენაზე შესრულებული თარგმანის გამოცემას. სომხური თარგმანის კრიტიკული ტექსტი მატენადარანის ორი სომხური ხელნაწერის მიხედვით დაადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო მათა რაფაეამ, რომელთანაც თანამშრომლობდნენ ახალგაზრდა არმენოლოგები ხათუნა გაფრინდაშვილი და ირმა ხოსიტაშვილი.

H-1337-ის ტექსტის ახალი, ფაქსიმილური და დიპლომატური გამოცემა შესაბამისი კრიტიკული აპარატითა და გამოკვლევებით, ვფიქრობ, მნიშვნელოვან სამეცნიერო სიახლეებს შეიტანს პროკლე დიადოხოსის „თეოლოგიის საფუძვლების“ არა მხოლოდ იოანე პეტრიწის ქართული თარგმანისა და „განმარტების“, არამედ, ქართულიდან სომხურ ენაზე თანადროული თარგმანისა და თვით პროკლეს ამ მნიშვნელოვანი ტრაქტატის ისტორიის შესწავლაში და ბერძნული ავთენტური ტექსტის

დადგენაში, რადგანაც აღნიშნული ხელნაწერი დღემდე მოღ-
წეულ პროკლეს ბერძნულ ხელნაწერებზე უწინარსია.

**პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი ღვთისმეტყველებისანის“
წინასიტყვაობაში თქვენ ბრძანებთ, რომ ამ თხზულების ლათი-
ნური თარგმანი შესრულდა 1268 წელს, „რაც მოწმობს იმას,
რომ საქართველოს სააზროვნო ინტერესები იოანე პეტრიწის
მოღვაწეობის დროს საკითხთა იმ წრეს მოიცავდა, რომელიც
დასავლეთის სააზროვნო სივრცეში ერთი საუკუნის შემდეგ
გახდა აქტუალური“. თქვენი შეხედულება საქართველოს წილზე
დასავლური ცივილიზაციის განვითარებაში.**

როდესაც ვლადპარაკობთ საქართველოზე, როგორც ევროპუ-
ლი ცივილიზაციის ნაწილზე, მხედველობაში სწორედ ჩვენი
ადრეული საუკუნეების ქრისტიანულ ბერძნულენოვან კულტუ-
რასა და ლიტერატურასთან პირდაპირი, უშუალო კავშირი
გვაქვს მხედველობაში, რაზედაც ზემოთ ვისაუბრეთ. წმიდა წერ-
ილისა და საერთოდ, თეოლოგიური, ეგზეგეტიკური ლიტერა-
ტურის უშუალოდ ბერძნულიდან თარგმნისა და შეთვისების
პროცესში ჩამოყალიბდა ქართული ქრისტიანული მენტალიტეტი
და ქართული მწიგნობრულ-მეცნიერული ენა, რაც, პირველ
რიგში, სწორედ აზროვნების კულტურასთანაა დაკავშირებული
– მაგრამ, სამწუხაროდ, XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, მონ-
ღოლების შემოსევიდან მოყოლებული, ეს უშუალო კავშირი ბი-
ზანტიასთან თანდათან სუსტდება და შემდეგ კი, კონსტანტინ-
ოპოლის დაცემასთან ერთად, 1453 წლიდან სრულიად წყდება
და იცვლება სპარსეთ-ოსმალეთთან პოლიტიკურ-კულტურული
კონტაქტებით და, შესაბამისად, გავლენებითაც. ამგვარად, სამ-
წუხაროდ, ქართული სამყარო კარგა ხნით მოსწყდა ევროპული
„ადორძინების“ მაგისტრალურ გზას და ვერ მიიღო
მონაწილეობა დასავლურ-ევროპული ცივილიზაციის განვითარ-
ებაში.

თუმცა ძველი ქართული ლიტერატურისა და რუსთაველოლო-
გიის სპეციალისტის, პროფ. ელგუჯა ხინთიბიძის ამ ბოლო
დროის კვლევებში, კერძოდ, მის ახლახან გამოცემულ მონო-
გრაფიაში „ვეფხისტყაოსანი შექსპირისა და მისი
თანამედროვეების ინგლისურ დრამატურგიაში“, გამოვლენილია
ბევრი საინტერესო მასალა იმასთან დაკავშირებით, რომ „ვეფხ-
ისტყაოსანი“ ყოფილა ევროპული რენესანსული ლიტერატურის
მწვერვალის – შექსპირის ლიტერატურული წყარო.

ასე რომ, ამ სიხლეს მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს თვით ინგლისურ ლიტერატურათმცოდნეობაში, რადგანაც შექსპირის ცნობილი პიესების ფაბულის წყაროებს უკვე დიდი ხანია, ეძიებს ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა.

ცნობილი მიზეზების გამო დასასავლეთევეროპულ ცივილიზაციასთან და მეცნიერულ სამყაროსთან კონტაქტების დამყარება დიდხანს ვერ მოხერხდა: ამ მხრივ სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში პოლიტიკური მიზნით მოგზაურობასაც არ მოჰყოლია შედეგი. მხოლოდ ანტონ კათალიკოსისა და მისი სკოლის მოღვაწეთა წყალობით მოხდა შესაძლებელი ევროპული მეცნიერული ლიტერატურის თარგმნა და გაცნობა.

თქვენ მოესწარიტ ქართული ენათმეცნიერების კლასიკოსებს – აკაკი შანიძეს, არნოლდ ჩიქობავას, ვარლამ თოფურისას და ბერ სხვას. რას გამოყოფდით მათი, როგორც მეცნიერებისა და პიროვნული თვისებებიდან?

მე არა მხოლოდ მოვესწარი ამ დიდებულ მეცნიერებს, არამედ მათი ლექციებიც მომიხმენია და ვამაყობ იმით, რომ ისინი ჩემი მასწავლებლები იყვნენ და მე მათი მოწაფე ვარ.

ჩვენ, ყველანი, მოწიწებითა და კრძალვით ვუმზერდით მათ: ბატონი არნოლდი შორიდან თითქოს მკაცრი და უკარება ჩანდა, მაგრამ, თუ სტუდენტში საგნისა და რაიმე საკითხისადმი ინტერესს დაინახავდა (მაგალითად, სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციებზე, რომელთაც ყოველთვის დიდი ინტერესით ესწრებოდა და კამათშიც ებმებოდა), უთუოდ გაესაუბრებოდა და მისი აზრით დაინტერესდებოდა;

ბატონი აკაკი ჩვენს კონფერენციებს მაინცა და მაინც არ ესწრებოდა და, რამდენადაც ვიცი, წლების განმავლობაში სალექციო საათებიც არ ჰქონია ჯგუფებში: ის ძირითადად ასპირანტებთან და ჩვენს უნივერსიტეტში მოვლინებულ უცხოელ ქართველოლოგებთან მუშაობდა, მაგრამ სწორედ ჩვენს ჯგუფს (ქართველური ენების განყოფილებაზე) ხვდა წილად ბედნიერება, რომ მოესმინა მისი სპეცკურსი ვაჟა-ფშაველას ენაში. მე კი, უნდა ითქვას, რომ განებივრებული ვიყავი მისი ყურადღებით: ჩემი ორი სტატია დაბეჭდა მაშინდელ „ძველი ქართული ენის კათედრის შრომებში“, ერთი პერიოდი თავის კათედრაზეც გადამიყვანა და ძველ ქართულ ენაში ლექციების კურსიც კი მომანდო (აღმოსავლური ენების ფაკულტეტზე). მასთან შინაც ვყოფილვარ, კორექტურა მიმიტანია, ერთხელ,

რადგან ვერავისთან დავტოვე, თან პატარა ანაც წავიყოლე, რომელსაც მოეფერა და შოკოლადით დაასახუქრა...

რაც შეეხება ბატონ ვარლამს, ამ სპექტაკ და ნათელ პიროვნებას, მთელი ჩემი სტუდენტობა და ასპირანტურა მის თვალწინ და მისი მზრუნველობის ქვეშ მაქვს გატარებული: პირველი საკურსო ნაშრომიც მისი ხელმძღვანელობით შევასრულე, პირველი საველე სამუშაოც – წინამძღვრიანთკარში – მან დამავალა პირველი კურსის დამთავრებისთანავე, ზაფხულის არდადეგებზე და საკანდიდატო დისერტაციაც მისი ხელმძღვანელობით დავწერე; კათედრაზეც ასპირანტობის დროსვე მომცა სალექციო საათები ქართულ ენაში (რუსულ ჯგუფებში). მე არ ვიყავი გამონაკლისი, ის ასე ზრუნავდა ყველა ჩვენგანზე: სტუდენტების საკურსო ნაშრომებს საგულდაგულოდ ასწორებდა, და არა ერთხელ – რამდენიმეჯერ...

არ გავჩენიათ სურვილი, დაგეწერათ თქვენი მასწავლებლების შესახებ?

რა თქმა უნდა, სურვილიც გამჩენია და დამიბუჭდავს კიდევაც მოგონებები ჩემს მასწავლებლებზე – ბატონ ვარლამზე, ბატონ ფარნა ერთელიშვილზე – მათდამი მიძღვნილ მემორიალურ წიგნებში. ახლაც რამდენიმე ეპიზოდს გავისხენებ:

გუშინდელი დღესავით მახსოვს, გასული საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს, 1957 წლის ივლისის ერთ მზიან დღეს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის მიძღები კომისიის წინაშე, ოქროს მედალოსანთა გასაუბრებაზე აღმოვჩნდი... თეთრი კორპუსის მესამე სართულზე, 106-ე აუდიტორიაში შეიდნი თუ რვანი ვიყავით, ერთმანეთს ვათვალიერებდით, ვდელავდით... ის იყო, გაკშინაურდით და ლაპარაკი გაგაბით, რომ კარი გაიღო და გამოჩნდა მხრებში ოდნავ მოხრილი, მაგრამ ბუმბერაზი შესახედაობის თოვლივით სპექტაკი, თეთრთმიანი მოხუცი, სათვალეს ისწორებდა და თან მორიდებული ღიმილით გზას უთმობდა თითქოს მასზე უმცროს, ასევე მომღიმარ სათვალთან კაცს. მერე გავიგეთ, რომ პირველი მათგანი აკადემიკოსი ვარლამ თოფურია გახლდათ, მაშინ თურმე სულ 57 წლისა, მეორე კი პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი.

ბატონი ვარლამის ლექციებს თანდათანობით შეჰყავდი ქართული ენის უკიდევანო სამყაროში, მიჰყავდი ახალ-ახალი აღმოჩენებისაკენ; მისი გრამატიკის კურსი ცხოველ ინტერესს აღვიძებდა ქართული ენის, ქართული სიტყვის ბუნებისა და აგებულების, ქართული ზმნის ამოუწურავი შესაძლებლობების

კვლევისათვის; ბატონი ვარლამის ხელმძღვანელობით წარმართული მუშაობა საკურსო და საკონფერენციო თემებზე თუ ჩვეულებრივს, რიგითს სემინარებზე და გამოცდაზეც კი – ეს იყო ცოცხალი აზრის გაზიარებისა და მსჯელობის შემოქმედებითი ატმოსფერო, რომელიც საშუალებას აძლევდა სტუდენტს, თავისუფალ კამათში განეხილა და შეეფასებინა ნებისმიერი ავტორის თვალსაზრისი, ჩამოეყალიბებინა საკუთარი აზრი ამა თუ იმ სადავო საკითხზე, გაეწვრთნა გონება, ესწავლა კრიტიკული აზროვნება, ეგემა დამოუკიდებელი შრომით მიღწეული აღმოჩენების სიხარული. სასწავლო პრაქტიკებსა თუ სამეცნიერო ექსპედიციებში მივლინებულ სტუდენტებს სხვადასხვა სკოლაში თუ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გვხვდებოდა ბატონი ვარლამის ნათელი კვალი და თან გვდევდა მისი ზრუნვა და ყურადღება.

მახსოვს, ერთხელ ბატონმა ვარლამმა და ბატონმა ოთარმა (ურიდიამ), რომელიც ქართული ენის გრამატიკაში სემინარებს გეიტარებდა და, როგორც წესი, ყოველთვის ესწრებოდა ბნი ვარლამის ლექციებს, ქართველური ჯგუფის სტუდენტები წაგვიყვანეს საინგილოში. ჯერ კახში ჩავედით, სკოლის ბიბლიოთეკას წიგნები ჩავუტანეთ და მერე ალიბათში ავედით. სწორედ მაშინ ისტამბუბოდა „ქართული დიალექტოლოგიის“ დიდი კრებული. ბატონ ვარლამს თან წამოვლო კრებულში შესატანი ინგილოური დიალექტის მასალა, რათა ადგილზე გადაემოწმებინა. იგი იქვე, უბანში შეკრებილ მაცხოვრებლებთან გამოკითხვით აჯერებდა ანაბეჭდს. და წარმოიდგინეთ, გაკვირვებასთან ერთად, როგორი აღშფოთება დაგვეუფლებოდა, როდესაც დავინახეთ, რომ ჩვენი მხცოვანი, სათაყვანებელი მოძღვარი მილიციის განყოფილებაში წაიყვანეს, როგორც საექვო პირი! საჭირო გახდა თბილისში, ცეკას განყოფილებაში დარეკვა, რომ გაეთავისუფლებინათ. წინა ზაფხულში კი ქართველური ენების განყოფილების სტუდენტები ექსპედიციაში გაგვაგზავნა, რაჭაში, სადაც წინა წელს თვითონ ყოფილიყო დიალექტური მასალის ჩასაწერად. მთელი რაჭა ფხით მოვიარეთ და, რომ გაიგებდნენ, ბატონი ვარლამის სტუდენტები ვიყავით, თავს გვევლებოდნენ. იქიდან თითო საერთო რვეული ჩამოვიტანეთ, ჩანაწერებით შევსებული, მოხსენებებიც წავიკითხეთ და ჩვენს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც რაჭული დიალექტის მასალაში ჩვენი ჩაწერილი მასალაც ვნახეთ გამოქვეყნებული.

ასპირანტურის კარიც ბატონმა ვარლამმა გამიღო: როდესაც მან სადისერტაციო შრომის სავარაუდო თემის დასახელება მომთხოვა, მე ორი თემა წარვუდგინე: 1. „ქართული ზმნის უღლების სისტემა“, რომელიც ჩემი სადიპლომო შრომის გაგრძელება უნდა ყოფილიყო და 2. „იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი“ (ამ საკითხით ქ-ნ მხეკალა შანიძის ქართული ენის ისტორიის კურსის მოსმენის შემდეგ დავინტერესდი). ბატონმა ვარლამმა მეორე თემა მირჩია. ეს არჩევანი, გარდა იმისა, რომ ქართული ზმნის სისტემასთან შეჭიდებისთვის ჯერ მზად არ მთვლიდა, ალბათ, იმანაც განაპირობა, რომ ამ პერიოდში კათედრაზე მისი ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა მწერლის ენის სისტემური შესწავლა, ხოლო იოანე პეტრიწის, XII საუკუნის გამოჩენილი მოაზროვნისა და ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტერმინოლოგიის სისტემატიზატორის ენა, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი, გარდატეხის ეტაპის ამსახველია.

სამუდამო დარდად მიმეყვება, რომ ბატონი ვარლამი არ დასწრებია ჩემი სადისერტაციო ნაშრომის დაცვას. იგი შემოქმედებითი სიმწიფის ასაკში, 65 წლისა გარდაიცვალა და ბატონი ვარლამის გარდაცვალება არა მარტო ჩვენთვის, მისი მოწაფეებისათვის, არამედ მთლიანად ქართული საენათმეცნიერო სკოლისათვის დიდი ელდა და დანაკლისი იყო. ახლა ჩვენ, ვინც დავრჩით მის მოწაფეთაგან, მასზე ბევრად უფროსები ვართ და დღესაც ხშირად ძალიან მომნატრებია მასთან მუშაობა და მისი გამხნელება.

უნდა გითხრათ, რომ ძალიან მენატრებიან ისინი, მათთან საუბარი და ჩემი აზრების გაზიარება მინდა. ასე მგონია, დამეთანხმებიან და თანამიგრძნობენ.

ქართულ მეცნიერებაში ყოველთვის იყო დაპირისპირება, რომელიც ხშირად პრინციპულ ხასიათს ატარებდა. მაგალითად: აკაკი შანიძე არ მონაწილეობდა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ შექმნაში. როგორ ფიქრობთ, ღებულობდა თუ არა ეს დაპირისპირება მეცნიერულის გარდა პიროვნულ ხასიათს?

საპირისპირო მოსაზრებები ნებისმიერ ემპირიულ მეცნიერებაში არსებობს: მეცნიერული აზრი ვითარდება, კვლევის მეთოდები იხვეწება, ემპირიული მასალა გროვდება, რამაც შეიძლება შეცვალოს, გადააფასოს ამა თუ იმ მეცნიერებაში ტრადიციულად მიღებული თვალსაზრისები. მთავარია, კვლევის

მეთოდი იყოს მართებული: არ დაირღვეს აზროვნების ლოგიკური წესი, რომლის დაცვა აუცილებელია ნებისმიერი ემპირიული მეცნიერების (და მათ შორის, ენათმეცნიერების) სფეროში. დისკუსია, აზრთა გაცვლა გამოცვლა, მეცნიერული კამათი აუცილებელიცაა, როგორც ამბობენ, სწორედ კამათში იბადება ჭეშმარიტება. მაგრამ მეცნიერული კამათი არ უნდა გადაიზარდოს პიროვნულ დაპირისპირებაში: მე ვერ გეტყვით, ჩვენი კორიფების კამათი გადადიოდა თუ არა პიროვნულ დაპირისპირებაში (ეს უფრო მათი გარემოცვის მითი მგონია): თითოეულ მათგანს ჰქონდა თავისი აზრი და ამ აზრის დასბუთებისა და გამოხატვის საშუალება ზეპირადაც და პუბლიკაციებითაც, რასაც კიდევაც ასრულებდნენ. მე წინააღმდეგი ვარ ავტორიტარიზმისა მეცნიერებაში, ეს აფერხებს კონკრეტული დარგის განვითარებას და საერთოდ, იწვევს მეცნიერული აზროვნებისა და აზრის გაყინვას, სტაგნაციას.

ხომ არ დადგა დრო, ამ კუთხით კარგად იქნას შესწავლილი XX საუკუნის ქართული გრამატიკული აზრის ისტორია და წარმოჩნდეს თითოეული ენათმეცნიერის როლი ქართული ლინგვისტური აზრის განვითარებაში?

შეიძლება დადგა კიდევ – ერთი საუკუნე გავიდა. გასული საუკუნის ოციან წლებამდე არსებობს ცალკეული პუბლიკაციები XIX საუკუნის ბოლოსა და XX-ის დასაწყისის სასკოლო გრამატიკებისა და დისკუსიების შესახებ, ასევე სხვადასხვა ნაშრომებში ამა თუ იმ ენათმეცნიერის მოსაზრების კრიტიკა გრამატიკის ამა თუ იმ საჭირობოროტო საკითხზე. მაგრამ, სამწუხაროდ, დღეს ჩვენი ენათმეცნიერული საზოგადოება გაურბის ქართული ენის გრამატიკის პრობლემური საკითხების განხილვას, დისკუსიას ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოებში არსებულ მეთოდოლოგიურ პრობლემებთან დაკავშირებით, თავს არიდებს მსჯელობას ისეთ პრინციპულად სადავო საკითხებზე, როგორიცაა ზმნის გვარისა და ქცევის კატეგორიები, პირის ნიშანთა გრამატიკულ ფუნქციასა და სემანტიკური მარკირებისა და ამასთან დაკავშირებულ ე.წ. „ინვერსიის“ საკითხზე. ლოგიკის „ექსპანსია“ გრამატიკაში, რაზედაც თითქმის ერთი საუკუნის წინ, 1928 წელს, მიუთითებდა არნოლდ ჩიქობავა, ჯერ კიდევ არ არის დაძლეული არა მხოლოდ ქართულ, არამედ ევროპულ გრამატიკულ ლიტერატურაშიც). გრამატიკა ლოგიკასთან ერთად აკადემიური სწავლების სისტემის (ტრივიუმ-კადრივიუმის) ძირითადი

შემადგენელი ნაწილია და, წესით, ხელს უნდა უწყობდეს აზროვნების განვითარებას, მაგრამ, რადგანაც ჩვენს ტრადიციულ გრამატიკის სახელმძღვანელოებში (და არა მარტო ჩვენი, არამედ ევროპული ენების გრამატიკებშიც) სწორედ იმის გამო, რომ დარღვეულია აზროვნების ზოგადი ლოგიკური წესები, რაც იწვევს გრამატიკული მოვლენების არაადეკვატურ კვალიფიკაციას, რის შედეგადაც სწავლების პროცესში ამ საგნის მასწავლებელს ყოველ ნაბიჯზე დაბრკოლებები, გამონაკლისები და მოსწავლისთვის პასუხგაუცემელი კითხვები ხვდება წინ. ნაცვლად იმისა, რომ იპოვონ მიზეზი პრობლემებისა და მათი გადაწყვეტის გზები, საქმე იქამდე მივიდა, რომ ქართული ენის გრამატიკა საერთოდ ამოიღეს საშუალო სკოლის პროგრამიდან, სამწუხაროდ, საუნივერსიტეტო კურსებშიც არ არის დაძლეული ეს პრობლემა.

როცა გვარის კატეგორიის, როგორც ზმნის დიათეზის კატეგორიის მიხედვით ხდება, ხომ არ მიგვიყვანს იქამდე, რომ აღარ გახდება საჭირო ძველი და ახალი ქართული ენის გამოიჯენა?

რატომ? ქართული ზმნის ფორმათა სწორედ დიათეზების გრამატიკული – მორფოსინტაქსური კრიტერიუმით (პრინციპით) კლასიფიკაციამ აჩვენა ქართული ზმნური შესიტყვების ისტორიული განვითარება დღემდე და განვითარების შემდგომი პერსპექტივაც. გვარის გრამატიკული კატეგორია (კერძოდ, აქტივ-პასივის ფორმალური ურთიერთდაპირისპირება) ბერძნულიდან თარგმნის პროცესში ჩამოყალიბდა ძველსავე ქართულში, თანდათან, აქტივისა და პასივის სემანტიკის მქონე ომონიმის თავიდან ასაცილებლად (დაიკალ შენ იგი/ დაიკალ შენ ჩუენ უდებთათვის = დაიკალ მათ მიერ, მათგან//დაკლულ იქენი) ფორმების. დიათეზების მორფოსინტაქსური სქემა ამოსავალია ქართველური ზმნისათვის. ამ სქემამ სინტაქსური ცვლილება განიცადა მეგრულსა და ლაზურში, სვანურსა და სალიტერატურო ქართულში უცვლელია.

ენისა და დიალექტის განმარტების გამო განხეთქილებაა ქართველ ენათმეცნიერთა შორის. დაპირისპირებამ ერთმანეთის შეურაცხყოფამდე მიიყვანა მხარეები ზოგ შემთხვევაში. მიიღო კუთხური ემოციების გაღვივების ფორმაც. რას იტყვით ამის შესახებ?

ამ საკითხზე მოკამათებისათვის არაერთხელ გამიხსენებია არისტოტელეს სიტყვები: „სანამ დაეიწყებთ კამათს პირველ-საწყისზე, ჯერ გავარკვიოთ, რას ვგულისხმობთ ამ ტერმინში“. ჯერ ამ მთავარ საკითხში გაერკვნენ და მერე იკამათონ ამ მეტისმეტად სახიფათო საკითხზე: ბოროტს არ სძინავს, მან კარგად იცის, ვინ როგორ წამოაგოს თავის ანკესზე.

არ შეიძლება, არ შევეხოთ სახელმწიფო ენის შესახებ კანონს. რა აზრი აქვს ისეთი კანონის მიღებას, რომელიც არ იმუშავებს? მაგალითად, ახალციხეში თურქულის გარდა არაბულ და ირანულ ენებზეც გაჩნდა წარწერები. რას იტყვით, ეს სიმდიდრეა (წარწერებს ხომ წამკითხველი პყავს!) თუ სახელმწიფოს და საკუთარი ენის უპატივცემულობა?

სახელმწიფო ენის კანონი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ერთ-ერთი პირველი მახასიათებელია. ეს კანონი ამ კონკრეტული სახელმწიფოს ნიშანია, მისი გერბისა და დროშის თანაბარი. კიდევ მეტი – ენის ძირითადი ფუნქცია საკომუნიკაციო ფუნქციაა. ენის სახელმწიფო კანონის დანიშნულება სწორედ ამ ფუნქციის რეალიზებაა. მრავალეროვან სახელმწიფოში რთულია ამ კანონის მოწესრიგება: როდესაც 1978 წელს კონსტიტუციის ახალ პროექტში, რომელიც გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბაჭა, 75-ე მუხლში არ იყო ფიქსირებული ქართული ენა, როგორც საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა, მთელი სტუდენტობა, ახალგაზრდობა აზვირთდა და დაიძრა მთავრობის სახლისაკენ და მიადწია იმას, რომ საკავშირო ხელისუფლებამ უკან დაიხია და კონსტიტუციაში იქნა შეტანილი ქართული ენა „როგორც სახელმწიფო ენა“ (რუსულთან ერთად). უმაღლეს საბჭოსთან (ოცდაათიანი წლებიდან დაწყებული) არსებობდა სალიტერატურო ენის ნორმების დამდგენი სახელმწიფო კომისია, რომელიც საკმაოდ კარგად მუშაობდა; გარდა ამისა, არსებობდა სხვა ინტიტუციებიც, რომლებიც ამ კანონის განხორციელებას უწყობდნენ ხელს: ჩვენი პირველი უნივერსიტეტი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობისა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემავალი სმეცნიერო ინსტიტუტები და, პირველ რიგში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტი; პედაგოგიური ინსტიტუტები. ჩვენს უნივერსიტეტში განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში მყოფი სახელმწიფო ონომასტიკური ცენტრი (რომელიც 1969 წელს ფარნაოზ ერთელიშვილის თაოსნობით ჩამოყალიბდა ახალი ქართული ენის კათედრასთან ტოპონიმიკის ლაბორატორიის

სახით). რა თქმა უნდა, კანონმა თუ არ იმუშავა, მას აზრი არ ექნება, ეს, პირველ რიგში, ხელისუფალთა პოლიტიკურ ნებაზეა დამოკიდებული, მაგრამ აქ, გარდა სახელმწიფოსი რომელსაც მოყოლებული 90-იანი წლების რევოლუციიდან დღემდე გაჭირვება ადგას ბევრი რამის გამო, მაგრამ განსაკუთრებით იმის გამო, რომ არ არსებობს პრეცედენტი სოციალიზმიდან კაპიტალიზმში (და თანაც, ე. წ. მგლურ კაპიტალიზმში) გადასვლისა, ისევე როგორც ერთი საუკუნის წინა რევოლუციის შემდეგ არ არსებობდა გამოცდილება ფეოდალიზმის პირდაპირ სოციალიზმში გადასვლისა. ამიტომ ორივე შემთხვევაში ბევრი შეცდომა იქნა დაშვებული, მათ შორის ეროვნულ პოლიტიკაშიც), რაც მეტად რთული გამოსასწორებელია. რევოლუციები არსებულის ნგრევას იწვევს, ახლის აშენება კი მით უფრო, თუ არა გაქვს წინასწარ კარგად გააზრებული, რისი აშენება გინდა და, თანაც დამოკიდებული ხარ გარეშე ძალებზე, ძალიან ძნელი და ხანგრძლივი პროცესია: ამას ერთი რევოლუციასავით, ერთი დარტყმით ვერ შეძლებ, სანამ გამოერკვევი, გაიაზრებ, გამოცდილებას მიიღებ და თუნდაც დშვებულ შეცდომებს აღარ გაიმეორებ, დრო გაგეპარება და შეიძლება საუკუნეც გავიდეს: დემოკრატიის აკვანს, საფრანგეთს, რევოლუციის შემდეგ ერთი საუკუნე დასჭირდა, სანამ დალაგდებოდა. სხვათა შორის, წინა საუკუნის ცნობილი ქუთაისელი საზოგადო მოღვაწე, ტრიფონ ჯაფარიძე (რომლის სახელიც დღეს ცოტას თუ გაუგონია) თავის პუბლიკაციებს, რომელთა სათაურია „ჩვენი შეცდომები“ და 1905 წლის რევოლუციას ეხება, იწყებს საფრანგეთის რევოლუციით (პერიოდულად ქვეყნდებოდა გაზეთში „შინაური საქმეები“ XX საუკუნის დასაწყისში).

გვეგონა, რომ ეროვნული მეცნიერებისა და საქმიანობის განვითარებაში ხელს გვიშლიდა რუსეთი კომუნისტების დროს. ყველაზე მეტი არაეროვნული საქმეები კეთდება სწორედ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ (საკუთარი ენის უპატივცემულობა, განათლების პრობლემები, სხვაენოვანი უნივერსიტეტები, ქართველთა მიგრაცია). რას იტყვით, როგორ ახსნით ამ ვითარებას?

წინა კითხვაში ნაწილობრივ გავეცი პასუხი ამ შეკითხვასაც, მაგრამ აქ დავამატებ იმასაც, რომ ჯანსაღად მოაზროვნე და ქვეყნის პატრიოტი საზოგადოება აღარ არსებობს, დადგა იგივე დრო, ერთი საუკუნის წინ რომ იყო, როდესაც ერთი გულ-

მხურვალე პატრიოტი სასულიერო პირი, აწ წმინდანად შერაცხილი (რომელიც ბოლშევიკებმა დახვრიტეს ნაზარი მიტროპოლიტის სამღვდელო დასთან ერთად) 1907 წელს წერდა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ ევროპის ნაგავში ვიქექებით და ნამდვილ ევროპულ კულტურას არ ვიცნობთ და „ესდევებს“ (სოციალდემოკრატებს) აფრთხილებდა: პარტიობანა დაღუპავს საქართველოს, თქვენი ღოზუნგი – „ძმობა, ერთობა თავისუფლება“ – ქრისტეს მცნებების გარეშე ვერ განხორციელდება, ერთმანეთს დახოცავთ და შუა მდინარეში ჩავიხრჩობითო. და ასეც მოხდა.

წინა საუკუნის დასაწყისის ახალგაზრდობა იკვებებოდა ევროპიდან შემოსული გერმანული ათეისტური ლიტერატურითა და სოციალისტური იდეოლოგიით, ამ საუკუნის დასაწყისისა – ასევე, გარედან იმართება, ასევე, ათეისტური იდეოლოგიით,

ოლონდ ე. წ. „არასამთავრობო ორგანიზაციებისაგან“, „პიროვნების თავისუფლების“ ყალბი იდეებით, რომელსაც სულიერი დეგრადაციისაკენ მიჰყავს საზოგადოება, ყოველივე ამის პროპაგანდას კი კომერციული ტელევიზიები ეწვეიან, რაც ძაბავს სიტუაციებს და იწვევს მძაფრ დაპირისპირებებს საზოგადოებაში.

ბოლო დროს მე ვსწავლობ ენისა და მხატვრული ენის (პროზის, პოეზიის) ურთიერთმიმართების საკითხს. ძველი ქართული ენის შესწავლა ხდება მხატვრული ენის (ტექსტების) ანალიზის საფუძველზე მხოლოდ, რადგან სხვა მასალა (გარდა მატრიანებისა და სხვადასხვა ტიპის დოკუმენტებისა) არ გაგაჩნია. თქვენ, როგორც ძველი ქართული ენის ცნობილ მკვლევარს, როგორ მიგაჩნიათ, არის ეს ძველი ქართული ენის, თუ მხოლოდ მხატვრული ენის ანალიზი, რაც განსხვავდება ერთმანეთისაგან?

ჩვენი ძველი ქართული ლიტერატურა უმდიდრესია როგორც უბრწყინვალესი პოეტური, ასევე პროზაული (თუნდაც მატრიანების) ტექსტებით, მეცნიერული, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური და ასევე, სიგელ-გუჯრებით.

თითოეულ ამ დარგს თავისი ენობრივი სტილი აქვს, ავტორ-მთარგმნელების მიხედვით განსხვავებული...

ბოლო ათეული წელია, საქართველოში მიმდინარეობს განათლების რეფორმა. განათლება მგრძობიარე სფეროა და, ცხადია, რეფორმის შედეგები გრძელვადიანი პერსპექტივით უნდა განვიხილოთ. სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თქვენი ძალიან საინტერესო ლექციის დროს სხვა

საკითხებთან ერთად ისაუბრეთ პროკლე დიადოხოსის ტრაქტატის ქართველ მთარგმნელსა და კომენტატორზე – იოანე პეტრიწზე, როგორც მასწავლებლზე. განათლების როგორი ტრადიციებიდან მოვდივართ და რა გამოწვევების წინაშე ვდგავართ დღეს?

განათლების სფეროში საქართველოს დიდი ისტორია აქვს ამაზე საუბარი დაუსრულებლად შეიძლება, მაგრამ მოკლედ ვიტყვი: განათლების კერები საქართველოში, ისევე, როგორც ევროპაში და ახლო აღმოსავლეთშიც მონასტრები იყო.

თუ როგორი იყო აკადემიური სწავლების სისტემა (ტრივიუმ-კვადრივიუმი) ეს კარგად ჩანს სწორედ იოანე პეტრიწის მიერ თარგმნილ და კომენტირებული ტრაქტატში, რომელზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი. ამის შესახებ პირველი გამოკვლევა სიმონ ყაუხჩიშვილმა მიუძღვნა გელათის აკადემიას 1948 წელს. ქართული განათლების კერების შესახებ საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ ორი წიგნი აქვს გამოცემული ძველი ქართული ლიტერატურის მეკვლევარს, ლევან მენაბდეს.

სამეცნიერო აზრის პოპულარიზაცია, განსაკუთრებით ქართველოლოგიის მიმართულებით, ყოველთვის საშური საქმე იყო და არანაკლებ მნიშვნელოვანია დღეს.

რით ახსნით ბოლო დროს უცხოელი მეკვლევრების გაზრდილ ინტერესს ძველი ქართული ტექსტებისადმი.

ძველი ქართული ტექსტები ყოველთვის იყო ევროპელი ფილოლოგების ყურადღების ცენტრში, მაგრამ დღეს მართლაც ეს ინტერესი უფრო გაცხოველდა, რაც აიხსნება სწორედ იმით, რომ საქართველო თავისი ფესვებით ევროპულ კულტურასთანაა დაკავშირებული და ბევრი რამ, რაც შეუძლებელია, აიხსნას და გაიხსნას (მაგ.: ძველი აღთქმის ბერძნულ, სეპტუაგინტას, რედაქციულ ტიპებთან მიმართება და სხვ.) ქართული მასალის გათვალისწინების გარეშე, რაზედაც ზემოთაც ვილაპარაკეთ პეტრიწის თარგმანთან დაკავშირებით.

ინტერვიუერი: მაკა კატკაჯიშვილი-ბერიძე